

Temná budoucnost kapitalismu

Ukazuje se, že jeden z vůbec nejuznávanějších ekonomů Joseph Alois Schumpeter – rodák z moravské Třeště – nebyl daleko od pravdy, když světu ve svém monumentálním díle *Kapitalismus, socialismus a demokracie* představil pozoruhodnou myšlenku, že výjimečně zdařilý výsledek kapitalismu se mu nakonec, poněkud paradoxně, může stát osudným. Jinými slovy vyjádřil svoji skepsi ohledně dlouhodobé udržitelnosti tržního hospodářství, kterou opřel o tvrzení, že je to kupodivu mimořádný úspěch, a nikoli neúspěch kapitalismu (jak nešťastně předvídal Karl Marx), který jej jednoho dne – lidově řečeno – přivede do hrobu. Jak zvláštní, že silná stránka tržního hospodářství, kterou je nepopíratelný rozmach všeobecné životní úrovně, může být současně tou jeho největší slabinou... Jedná se však opravdu jen o stěží uvěřitelnou úvahu, kterou bychom měli mávnutím ruky svrhnout z diskusního stolu? Rovnou na začátku tohoto článku předesílám, že ona teze – ačkoli může na první pohled působit rozporuplně či nelogicky – rozhodně není scestná a dává dobrý smysl se nad ní hlouběji zamyslet.

Kapitalismus nutně doprovází dočasné strádání určitých odvětví. Blahobyť, který lidstvu tržní hospodářství v tak hojné míře přináší, není zadarmo (stejně jako vše ostatní na naší planetě). Povahou kapitalismu je proces, který Schumpeter výstižně pojmenoval **kreativní destrukce**. Ten v zásadě spočívá na principu neustálého narušování a obnovování ekonomické struktury. Kapitalismus je svojí povahou neodmyslitelně dynamický, vnitřně nepokojný systém a jen máloco v něm je stálé. K různorodým změnám dochází nepřetržitě. Tu vzniká něco nového a tu zase zaniká něco starého. Stávající rovnováha je inovujícími podnikateli věčně bořena a následně je jimi nastolena nová, kterou dříve či později čeká stejný osud jako tu předchozí. V tomto duchu ekonom Israel Kirzner kdysi napsal: „*Existence podnikatele je neslučitelná se stavem rovnováhy, je však kompatibilní a samozřejmě zcela zásadní pro vysvětlení procesu dosahování rovnováhy.*“ To vše sice posouvá svět v souhrnu nesmírně kupředu, ale neobejde se to bez nákladů. Některá odvětví nutně skončí, když se dominantního postavení chopí ta efektivnější. Je proto očividné, že se tato proměna – ač v širším pojetí tuze blahodárná – trpce dotkne některých subjektů.

Co je ale oním důvodem, proč by se údajně měla zadrhnout zatím rotující ozubená kolečka soukolí pohánějící ekonomický růst, zvaného kapitalismus? Inu, není to žádný neřešitelný fundamentální problém, s nímž by si nikdo nevěděl rady. Co to tedy je? Nebudu čtenáře dlouze napínat. Možný zádrhel představuje, zjednodušeně řečeno, zpohodlnění populace – navyknutí si na aktuální blahobyť a částečné intelektuální oslepení znemožňující správně vidět hybné síly, které v minulosti onen pokrok táhly.

Budme konkrétnější. Po dosažení určité míry prosperity mohou lidé přestávat snášet potřebné přizpůsobování se nahodilým změnám. Časem již nemusí být ochotni tolerovat nutné zlo, které růst životní úrovně nerozlučně doprovází, domnívaje se přitom, že se jedná o nepříjemnosti, které jsou zbytné a jež lze nadobro odstranit. Když stávající bohatství a vyspělost země začínají být lidmi považovány za samozřejmé či dokonce určitou entitou přímo zaručené, dochází k tendenci zapomínat, že za tím vším postupným rozmachem stála zejména politika svobody.

Je příznačné, že zatímco se bohatství národů buduje s potem ve tváří, tedy pomalu a těžko, lze jej ztratit bez sebemenší námahy. Ani se nenadějeme a rázem přicházíme o generace

vytvářející bohatství. Prvním krokem je přitom zpochybnění základního stavebního kamene, instituce, jejíž zdárné fungování předurčuje vyspělost zemí – **soukromého vlastnictví**.

A to není jediný důvod. Ludwig von Mises ve své útlé, leč velmi poučné knížce *Antikapitalistická mentalita* popisuje, že jakmile utichá touha po zlepšování okolního prostředí, přestává účinkovat pohnutka, která dříve podněcovala ekonomický růst. Spokojí-li se společnost se svojí materiální situací a zachová-li se lhostejně k příležitostem pro její další zlepšení, pak zhasíná jiskra, která dříve rozlítala prosperitu tržního hospodářství. Od chvíle, kdy se navíc začíná silně opovrhovat podnikateli, kteří jsou strůjci bohatství, z něhož těží celá společnost, se datuje úpadek kapitalismu a s ním i růstu blahobytu jako takového. Nemluvě o neblahých důsledcích, jež přinese věk byrokratů a úředníků, kteří postupně vytlačují inovativní podnikatele.

Nositel Nobelovy ceny za ekonomii a nejvýznamnější autor z řad ekonomů tzv. *rakouské školy*, Friedrich August von Hayek, však na adresu závěrů Schumpetera [namítá](#), že pod celou jeho myšlenkou zániku kapitalismu, stojí implicitní předpoklad, že „*určité trendy veřejného mínění jsou nezvratné*“. A zde Hayek vehementně oponuje. Domnívá se totiž, že se nelze dopátrat jednoduchého vysvětlení, proč by měli lidé za jistých okolností nutně věřit určitým idejím. Jak dále popisuje tento čelní představitel klasického liberalismu: „*Evoluce myšlenek se řídí svými vlastními pravidly a záleží do velké míry na okolnostech, které nelze předvídat.*“

Nyní jsme si představili zajímavou úvahu, která svým způsobem prorokuje temnou budoucnost západního světa. A někteří se v tento okamžik mohou zcela správně, hlasitě ozývat s protiargumentem znějícím, že svět za poslední desetiletí učinil neuvěřitelný krok (nebo spíše skok) kupředu, a proto nelze shledat myslitelných důvodů, proč by měl být nadcházející vývoj veden opačným směrem, tedy úroveň blahobytu přímočaře klesat. Ostatně známý švédský ekonom Johan Norberg ve své populární knize *Pokrok* ukázal na nespočetně odlišných příkladech fakt, že životní úroveň celého světa zaznamenala v posledních dekádách zcela úchvatný rozmach. I Bjørn Lomborg, proslulý statistik dánského původu, ve své obsáhlé knize *Skeptický ekolog* popisoval, že svět spěje jednoznačně k lepšímu. Neustále. Každým dnem. Není snad tohle dostačující dávka optimismu, která by nás měla utvrdit v tom, že budoucnost bude neméně krásná jako současnost?

Odpověď na tuto otázku není vůbec snadná. Člověk sotva ví, co nastane zítra, natož aby měl dost představivosti a prozíravosti k tomu dokázat přesně předpovídat dění v natolik vzdálené budoucnosti. S takovými predikcemi je spojeno nepřehledné množství nejistot (přičemž se v mezích mohou vyjít nové), a proto lze jen stěží dojít k jakýmkoli uspokojivým závěrům. Ačkoli lidstvo stojí před mimořádně náročnými výzvami (zmiňme letmo některé problémy, jimž bude lidstvo ve 21. století čelit: turbulentní geopolitické dění, koncentrace moci v rukou nedemokratických režimů nedbajících na lidskou svobodu a její základní pilíř – soukromé vlastnictví, globální oteplování a naprosto opomíjený, přesto však nesmírně závažný úbytek počtu obyvatel), domnívám se, že pokud – anebo spíše dokud – bude k nalezení alespoň trochu přijatelné prostředí pro působení soukromé iniciativy a svobodného podnikání, vždy budou objeveny možnosti, jak se popasovat se zrovna tíživými problémy. To je ta klíčová podmínka, která rozhodne o úspěchu, nebo neúspěchu nadcházejícího vývoje civilizace.

Ovšem děsí mě obavy, že liberální principy nejsou všeobecně přijímány a chápány jako jediný skutečný zdroj prosperity. A to zvláště v dnešní době a v naší zemi. Josef Šíma v této souvislosti konstatuje: „*Je sice pravda, že jsme se již vymanili z perverzních praktik socialistické zvrůle, ale respekt k vlastnictví nebyl rozkladem socialistického systému zdaleka obnoven.*“ Kapitalismus nám toho dokáže přinést ještě nedozírně mnoho a také není pravdou, že by byl současný ekonomický růst neudržitelný, jak je dnes módní tvrdit. Lidstvo dosáhlo a stále dosahuje pro dřívější generace naprosto nepředstavitelného blahobytu. Je tak namístě být i nadále optimistou, třebaže je nutné zachovat i určitou míru skepse vzhledem k okolnostem, které mohou naznačovat pozvolný odklon od zásad svobodného tržního řádu, jenž je nepochybně tím nejpodstatnějším činitelem onoho obrovského růstu životní úrovně.

Vylíčili jsme si zde nyní potenciální úskalí tržního hospodářství, která by mu jednou mohla stát v jeho cestě postupujícího obohacování všech členů společnosti. Znamená to snad, že kapitalismus selhává, a je proto třeba se vydat novou („třetí“) cestou? Je řešením přidat před sousloví *tržní hospodářství* další přívlastky? Nabízí se třeba lasiččí slovo *sociální*, jak jej označil F. A. Hayek ve svém díle *Osudná domýšlivost* s doplněním, že se toto adjektivum stalo pravděpodobně tím nejošidnějším a nejšálivějším výrazem našeho politického slovníku. Stejně, jako Prométheus obalil kosti tukem, aby zakryl nepoživatelné části býčího těla, a učinil je tak pro člověka lákavějšími, zaobalují socialisté své zrůdné ideje do líbivých slůvek s krajně nejednoznačným významem. Ovšem, na rozdíl od Dia, lidé této laciné léčce, naneštěstí, podléhají. Je tedy tohle to správné východisko? Rozhodně ne!

Kapitalismus má své nedostatky. Nicméně je nutné – slovy autora nejznámější učebnice ekonomie, Paula Samuelsona, – nedokonalosti jednoho uspořádání porovnávat s nedokonalostmi jiného. A v tomto relativním vyjádření vůči ostatním možným zřízením tržní hospodářství bezkonkurenčně vítězí. Na plné čáře a ve všech ohledech.

Můžeme se zde věčně přít o to, zda je kapitalismus dlouhodobě udržitelným systémem či nikoli. Ovšem ta správná otázka zní jinak, a sice – jaká je alternativa? Všechny země, které se vydaly cestou socialismu (tedy antiteze liberalismu), skončily v utrpení a bídě. V komunistických režimech zavládá taková chudoba a strádání všeho druhu, že v nich – slovy Karla Čapka – dokonce není nikde k mání ani hřebík na oběšení. A není to náhoda. Ekonomická teorie již dávno předtím, než byly socialistické experimenty praxí ozkoušeny a shledány zoufale neúspěšnými, dokázala perverzní myšlenky za kolektivistickými režimy stojící (zejména popření soukromého vlastnictví a s ním i lidské přirozenosti jako takové) nelítostně rozcupovat.